

SOSYAL BİLİMLERDE YÖNTEM PROBLEMİ: R. KARL POPPER ÖRNEĞİ METHOD PROBLEM IN SOCIAL SCIENCES: CASE STUDY OF R. KARL POPPER

Semir TEMİZ*

Öz

Bu çalışmanın amacı, özellikle sosyal bilimler alanında süregelen yöntem tartışmasına R. Karl Popper perspektifinde yeni bir bakış açısı kazandırmak ve yapılan tartışmalara katkı sağlamaktır. Popper'ın yöntem problemine ilişkin görüşlerinin, genel kabul görmüş, yaygın yöntem anlayışlarına yönelik eleştirisi üzerinden şekillendiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda Popper'ın eleştirel bakış açısının öncelikle, günümüz yöntem problemine dair yapılan tartışmaların zeminini oluşturan aristotelesçi mantık perspektifine yönelik olduğunu görmekteyiz. Popper, Aristotelesçiliğin fizik doğa gerçeği ile tasımın akılla doğrulanmış önermeleri arasında bir özdeşlik bağı kurmaya çalışmasını bilim dışı bir çaba olarak görür. Popper'a göre bilimin, özelden sosyal bilimin hiçbir savı ampirik dünyayı temsil edecek mutlak bir yetkinliği üstlenemez. Herhangi bir hipotezin belirli zamanlarda ve şartlarda doğrulanmış olması(bunun sayısı önemli değildir), söz konusu hipotez için mutlak bir temsil gücü kazandırmaz. Popper'ın bu probleme ilişkin temel savı, bir teorinin bilimsel olma niteliği kazanmasının şartı, mümkün bir olgu tarafından yanlışlanmaya açık olması, yani potansiyel bir yanlışlanabilirlik durumunu içermesidir.

Anahtar Kelimeler: Doğrulamacılık, Popper, Yanlışlanabilirlik, Yöntem.

Abstract

The purpose of this study is especially useful for ongoing discussion of methods in the field of social sciences to give point of view on R. Karl Popper perspective. We can say that Popper's views are shaped by his critique of common and generally accepted method conception. In this context, we see that Popper's critical point of view is primarily directed to the perspective of Aristotelian logic which is the basic of discussions on the contemporary method problem. Popper argues that Aristotelism is an unscientific effort to establish an identity link between physical reality and the reasoned propositions of syllogism. According to Popper, no argument of science, in particular social science, can assume that it can reach an empirical capacity that represents the empirical world. The fact that any hypothesis that has been verified at certain times and conditions (repetition is unimportant) does not give an absolute representation power to the hypothesis. Popper's main argument for this problem is that the condition of a theory to become scientific is that it must be open to falsification by a possible phenomenon; in other words it must contain a potential falsifiability.

Keywords: Verificationism, Popper, Falsifiability, Method.

*Açmadılar başından tanrılar her şeyi ölümlülere;
ama bizler zamanla buluruz arayarak daha iyiyi.
Xenophanes*

Giriş

Bilimin ve özellikle modern bilimin en ciddi gerilimlerinden biri yöntem problemine yönelik yapılan tartışmalardır. Bu tartışma daha belirgin bir tarzda doğa bilimleri alanında kendini göstermiştir. Tartışmanın bu alanda ağırlık kazanması, sosyal bilimlere ilişkin yöntem tartışmalarını gölgede bırakmış ve dolayısıyla bu alandaki yöntem arayışına en büyük ilham kaynağını doğa bilimleri oluşturmuştur. F. Bacon'la birlikte salt tümdengelsel tasıma (Aristoteles mantığı) dayalı bilim anlayışının terk edilmesi ve gerçek tümevarım yöntemi zemininde yeni bir yöntem arayışının belirmesi, gökyüzüne dönük olan bilimin yüzünün yeryüzüne çevrilmesi anlamında oldukça önemlidir. Ancak bu yaklaşım da bilim alanındaki yöntem tartışmalarını sonlandırmak adına yeterli ölçüde etkili olamamıştır. Bundan sonraki tartışmalar "bilimin rasyonalitesi nedir?" veya "bilimin sınırı nedir?" sorusu etrafında devam etmiştir. Buna yönelik şimdiye kadar geliştirilen en önemli ölçütlerden birisi "doğrulanabilirliktir." Doğrulanabilirlik, bir hipotezin bilimsel bir zeminde bulunup bulunmadığını saptamak için olgusal dünya gerçeğine sadık kalır. Bu bağlamda bilimsellik iddiasındaki bir varsayımın sınırını, varsayımın deneysel bir doğrulamaya dayanıp dayanmaması belirlemektedir. Bu görüşü en etkili biçimde mantıkçı pozitivistler savunmuşlardır. Onlara göre doğrulanamayan bir yargı metafizik bir yargıdır ve anlamsızdır. Bu da bizi Wittgenstein'in resim kuramına götürür.¹ "Popper, çevre düşünürlerinin bu temel görüşlerine tamamen karşıdır. Çünkü ona göre bilimin özelliği, doğrulanabilir değil, yanlışlanabilir (falsifiable) olmaktır. Popper'a göre Einstein Relativite

* Öğr. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü; Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Doktora Öğrencisi.

¹ Doğru düşüncelerin toplamı, dünyanın bir tasarımıdır. Düşünce, düşündüğü olgu durumunun olanağını içerir. Düşünülebilir olan, olanaklıdır da. ..Tümcede düşünce, duyuşsal algılanabilir olarak dile gelir. Tümcenin duyuşsal algılanabilir imi (ses ya da yazıdaki işaretini, vb.) olanaklı olgu durumunun izdüşümü olarak kullanırız. (Wittgenstein, 2001: 25-27)

teorisini kurduğu şu soruyu sormuştur: “Hangi şartlar altında teorimi savunamam veya hangi olguların teorimi yanlışlaması ya da çürütmesi(refutation) söz konusu olabilir?” (Popper, 2013: 7)

Popper, doğrulamacı yöntemin, belli bir hipotezin bilimsel sınırını belirlemede -hipoteze ilişkin ulaşılabilecek sayıdaki deneysel örneklerle ulaşmada- yetersiz ve zayıf kalacağını savunarak, doğrulanabilirlik yerine “yanlışlanabilirlik” ölçütünün benimsenmesi gerektiğini savunmuştur. Yanlışlanabilirlik, bilimsel olan ile olmayan arasındaki sınırı belirleyecek nesnel (Popper nesnelliği, eleştirelilik olarak tanımlar) bir ölçüttür. Buna karşın, salt deneysel alanla sınırlandırılması bakımından doğrulamacı yöntem, metafiziksel içerikleri dışlayan bir yöntem olmasına rağmen, yine de mutlak olan bir genel geçerlilikten söz etmesi bakımından metafizikten tamamen arınmış bir yöntem de sayılmaz. Çünkü sınırı kestirilemeyecek ölçüde deneysel örneği kapsayan doğrulamacı yöntemin hipotezi, sınanma sınırının belirsizliğine rağmen “bütün” hakkında genel yargılar üretir. Bu bağlamda pozitivistler, kendilerini içinden çekmeye çalıştıkları metafiziğe dolaylı olarak bulaşmışlardır. “Birkaç yüzyıldır hakim olan, klasik dediğimiz bilim görüşü iki varsayıma dayanarak kuruldu. Bunlardan birisi, geçmiş ile gelecek arasında bir simetri öngören Newton modeliydi. Bu neredeyse teolojik bir görüştü: Tanrı gibi biz de kesin bilgiye ulaşabilirdik, dolayısıyla her şey sonsuz bir bugünde varolduğuna göre, geçmiş ile geleceği birbirinden ayırmamız gereksizdi. İkinci varsayım, doğayla insanlar, madde ile akıl, fiziksel dünya ile sosyal/manevi dünya arasında köklü ayrımlar bulunduğunu varsayan Kartezyen düalizm idi” (Wallerstein vd., 2005: 12).

Doğrulamacılığın kendine temel aldığı iki dayanak vardır; tümevarıma dayanan tümdengelim ve salt hipoteze dayanan tümdengelim yöntemidir. Genel anlamıyla tümevarım yönteminin bilimler için bir araştırma mantığı olarak kabul görmesi, yöntem ile yöntemi araçsallaştıran bilimsel alanın sınırlarını belirsizleştiriyor. Yani bilimsel araştırmanın mantığı, tümevarımın mantıksal çözümlemesine dönüşmektedir (Popper, 2010a: 51). “Tümevarımsal çıkarım ya da tümevarım çıkarımından, örneğin gözlemler, deneyler vb’ni tanımlayan özel önermelerden evrensel önermelere, yani varsayımlara ve kuramlara varma anlaşılmaktadır. Ancak özel önermelerden -ne kadar çok olursa olsun- varılan evrensel önermelerin mantıksal açıdan doğruluğunu tanıtlamak mümkün değildir” (Popper, 2010a: 51).

Özel deneyimler üzerine inşa edilen evrensel önermeler, bilim çevresi tarafından geçerli olarak kabul görür. İşte bu basit sayma tekniği üzerinde yükselen ve buradan genel-geçer ifadeler ulaşan empirist geleneğe sadık bilimsel kavrayış, evreni bu sınırlı deneyim alanı içerisinde keşfeder. Oysaki evrenseli temsil ettiği düşünülen önermeler, özel deneyimlerin akıl aracılığıyla genelleştirilmiş formlarıdır. “Evrensel bir önermenin ‘görgül geçerliliğinden’ söz ettiğimizde, söz konusu önermenin geçerliliğinin özel deneyim önermelerine dayandırılabilmesi; yani tümevarımsal çıkarımlara dayandırılabilmesi kastedilmektedir. Bu nedenle, doğa yasalarının geçerli olup olmadığı sorusu, aslında tümevarımsal çıkarımın yerinde olup olmadığı sorusunun başka bir şeklidir” (Popper, 2010a: 52).

Bilimin(özellikle doğabilim) eriştiği genel-geçer yasalar, klasik anlamda dilsel ifadeler indirgenmiş ve doğanın soluk, cansız bir görüntüsünü yansıtmaktadırlar. Dolayısıyla doğa bilimlerdeki bilgi, tahmini bilgidir; cesur bir tahmindir. Bu cesur tahminin öznesi olan ve dogmatik düşünceye karşı mücadele edecek olan bilim insanı, entelektüel bir alçakgönüllülüğe sahip olmalıdır. Çünkü dünya hakkında ne kadar çok şey öğrenirsek, çözümsüz sorunlara ilişkin bilgimiz, o denli bilinçli, ayrıntılı ve kesin olacaktır (Popper, 2010b: 54). Bilim insanının alçak gönüllü tavrının yöneleceği doğa bilgisine nasıl ulaşılacaktır, bu bilginin ölçütü ne olacaktır? Bu bağlamda Popper, “Bilimin rasyonaitesi nedir?”, yani “doğru arayışında bilimsel gelişmenin rasyonel ölçütü nedir?” sorusunu şöyle cevaplandırır; “Bilim eleştirel bir uğraştır. Bir varsayımı -sözgelimi yeni bir varsayımı-, şu üç koşul sağlandığında, diğerine göre daha iyi diye niteleriz: Birincisi, yeni varsayım, eski varsayımın başarıyla açıkladığı tüm şeyleri açıklamalı. Bu en önemli birinci koşuldur. İkincisi, eski varsayımda var olan bazı hataları yok edebilmeli; yani eleştirel sınamalarda eski varsayımın sağlayamadığı bazı noktaları sağlayabilmeli. Üçüncüsü, eski varsayımın açıklayamadığı ya da kestiremediği bazı şeyleri açıklayabilmeli” (Popper, 2010b: 53).

Sosyal Bilimlerde Yöntem Tartışması

Popper doğa bilimlerine dair geliştirdiği eleştirel yaklaşımını, bilimsellik iddiasında bulunan sosyal bilimler alanına da yansıtmıştır. Bunun en belirgin örneklerinden bir tanesi de onun K. Marx’ın “bilimsel sosyalizm” söylemine karşı geliştirdiği tarih eleştirisidir. Bu eleştirisinde Popper, Marx’ın toplumsal ilişkiler bütününden hareketle geleceğe ilişkin belirli bir tarihsel zorunluluğa işaret etmesini bir kehanet olarak tanımlamaktadır. Çünkü doğada kendini sadece varsayımli hipotezlerle mümkün kılan bilimin beşeri alandaki mutlak kesinliği imkansızdır. Nitekim tarih, birbirini takip eden üç aşamadan ibarettir; geçmiş, şimdi ve gelecek. Geçmişin bilgisinden ve şimdiki zamanın deneyiminden hareketle toplumsal ilişkiler toplamını yansıtacağı düşünülen, ampirik içerikten henüz yoksun olan geleceğe dair zorunlu bir çıkarım, bilimin sınırlarının dışında kalır. Çünkü bilimin sınırı yanlışlanabilirliktir. Oysa Marx’ın bilimsel olarak

tanımladığı tarih kuramının bilimsel sınırını oluşturacak, dolayısıyla onun deney alanında yanlışlanmasına imkan tanıyacak olgusal bir yaşam henüz oluşmamıştır. Popper'in söylemiyle ifade etmek gerekirse; Marx'ın tarih kuramı, eleştirel olmayan ve bir takım dogmalar içeren bir kuramdır. Marx'ın kuramının bir kehanet olarak adlandırılması ve kehanetin -bilim dışı olsa bile- olgusal yaşamı koşullandırıp gerçekleşmesi, neden-sonuç ilişkisi geliştirmek için yeterli bir zemin değildir. "Yüzyılın ilerlemeci imanı gibi bir iman, güçlü bir siyasal etken olabilir; kehanet ettiğini gerçekleştirmeye yardımcı olabilir. Buna göre, doğru bir kehanet bile bir kuramın, onun bilimsel niteliğinin doğrulanması olarak yorumlanmamalıdır. Daha çok bu, onun bir dinsel hareket olduğunu ve dinsel bir hareketin insanlara nasıl bir güç kazandırabileceğini gösterebilir...En karanlık sefalet ve küçümseme anlarında, Marx'ın kehaneti işçilere görevlerinin önemi ve hareketlerinin insanlığa hazırlayacağı büyük gelecek hakkında yüreklendirici bir iman kazandırdı" (Popper, 2014: 491).

Marx'ın tarih kuramının yanı sıra Freud ve Adler'in ruh çözümleme kuramlarını da eleştirel olmamaları nedeniyle eleştirir. Bu gibi teoriler çerçevesinde teoriyi çürütebilecek bir olgu tasarlamak mümkün değildir. Çünkü gözlenen her hadisenin teori tarafından öngörüldüğü ve teoriye uyduğu kabul edilir. Dolayısıyla bu tür kuramların bilimsellik iddiası, olgusal temelleri olmadığından dolayı problemlidir (Popper, 2013: 8). Problemin asıl kaynağı, yapılan bilimsel çalışmaların, ilgili oldukları empirik deney alanıyla sınırlandırılmamalarıdır. Popper buna sınır-koyma adını verir. Her bilimsel teori, bir takım olguları açıklarken, bir takım olguları da kapsam dışında tutar. Bilimsel bir teori ne kadar çok olguyu kapsamı dışında tutabiliyorsa, gücü de o oranda fazla demektir. Ancak bunun aksine, hiçbir sınırlandırma yapmadan, geniş ve çeşitli olgu yığınına açıklamak amacı ve özelliği olan teoriler bilimsel değil, sahtedirler (Popper, 2013: 9).

Bu temelde, bilimsellik iddiasında bulunan tarih biliminin zamanın üç farklı boyutu(geçmiş-şimdi-gelecek) arasında bilimsel bir ilişki kurabilmesinin nesnesi nedir? Tarih biliminde sıkça rastlanan en belirgin problem, geçmiş ile şimdi arasında kurulan ilişkinin tespit ettiği ilkelerin, şimdi ile gelecek arasında kurulması istenen ilişki için bir dayanak oluşturmasıdır. Bu tarihsel süreçte yer alan insanların, toplumların, ihtiyaçların ayrı ayrı olmalarının yanı sıra, her dönemin kendi zamanının ruhuna uygun birbirinden farklı paradigmalarının olduğunu hesaba katmak gerekir. Bu bakımdan dönüştürücü öznesi insan olan tarihi sabit bir deneyime mahkum etmek hatadır. Bu hata çoğunlukla tarihin determinizm veya erekselcilik üzerinden okunmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, tarihin, psikolojik özne olarak tarihinin geleneklerine veya önyargılarına sadık kalınarak sunulmaya çalışılması, bilim dışı bir perspektiftir. Bununla ilgili Gadamer şunu söyler; "tarihi eleştirel bilim olarak gören tarihçi bile gerçekte bağlı olduğu ulusal devletin gelişimi ve büyümesine ilişkin katkılarını sürdürme bağlılığından çok az sıyrılabilir. O "kendi ulusu" nun tarihçilerinden biridir; ulusuna aittir" (Özlem, 1998, s.129). Bu bağlamda, "tarihin belirli bir anında yaşayan ve uyruğuna sıkıca bağlı olan bir tarihçinin tarihin tümü ile ilgili bir şeyler söylemeye ne kadar hakkı vardır?" sorusu güncellik kazanmaktadır. En yaygın biçimiyle, bir tarihçinin, tarihin tümüyle ilgili söyleminin arkasında yer alan düşüncenin iki kaynağı vardır; birincisi, antinomi üreten ve nedensel ilişkiler(empirik veya metafiziksel) kurmaya yatkın bir yeti olarak akıl, ikincisi ise doğa yasalarıdır. "Bir şeyi geçmiş ve geleceği açısından inceleme" sonucunda hiçbir zaman tarihte bu şunun kesin sonucudur veya nedenidir" şeklinde bir yargıya varamayız. Bir tarihsel olayın geçmişini ve sonrasını ve o zamana göre geleceğini incelerken elbette nedensel bağlar kurulur ama olayın tekliği nedeniyle deneysel kanıtlanmış bir kesinlik öne sürülemez. Ayrıca tarihte rastlantısallık olarak nitelendirebileceğimiz sonsuz bir alt nedenler ve sonuçlar zinciri vardır. Bu bakımdan tarihsel "geçmiş" ile "gelecek" arasında birebir neden-sonuç halkası değil, çok etkenli geçişler olabilir. Bu karmaşık yapılar tarihçi tarafından sonra çözümlenebilir" (Aşkın vd., 2017: 43).

Popper benzer bir yanlışın Freud(oidipus miti) ve Adler'in ruhbilim kuramlarında da yer aldığını savunur. Örneğin her iki kuramcı kendi alanlarında olup biten her şeyi açıkladıklarını iddiasındadırlar. Dolayısıyla bu kuramlar ışığında yorumlanamayacak hiçbir şey yoktur. Yani gözlenebilecek her olay, bu kuramlar tarafından öngörülmüştür. Ve bu öngörüğü destekleyecek, doğrulayacak örnekleri tarihte fazlasıyla bulabiliriz (Güzel, 2010: 80). Ancak buradaki asıl önemli olan nokta, doğrulamayı mümkün kılan olayların kendi benzerleriyle ilgili mutlak bir temsil gücüne sahip olup olmadıklarını kavrayabilmektir. Örneğin toplumda vuku bulan her olayı önceden açıklayabilme zemini, "benzer durumlarda ya da şartlarda benzer sonuçlar ortaya çıkar" ilkesiyle mümkün gibi görülmektedir. Ancak doğa olaylarında dahi, bizi mutlak bir genelleme zeminine taşıyacak yeterli deneyimimiz yoktur. Bu nedenle Popper, doğrulamacı yöntemi problemlili görür. Çünkü bu yöntem, bize deneyimin sınırını kesin olarak bildirmiyor. Bu anlamda araştırmacı, deney alanını nerede terk etmelidir? Araştırmacının deneyime sınır çizmesi bir zaruriyettir; çünkü hiçbir zaman bu alanı tüketemez. Bunun iki nedeni vardır; birincisi, deneysel olan sosyal veya doğa olaylarının evreninin hiçbir zaman tüketilemeyecek miktarda olması; ikincisi de bu olaylar çokluğunu

kavramaya yönelen insanın yaşamının sınırlı olması. Bu problem hem doğa bilimleri için hem de sosyal bilimler için söz konusudur. Sosyal bilimler özelinde düşündüğümüzde ise, nesnesi ve öznesi insan olan bu alanın, kendi nesnesini, doğadaki bir nesneyi anlama düzeyine taşımasının oldukça zor olduğunu söyleyebiliriz. Sosyal varlık olan insanın, toplum içindeki ilişkilerinin ruhsal hallerini çözümlenmek ve bunu, türe ait bir tanıma dönüştürmek akılsal bir kurgudur. Bilimsel bir teori ne kadar çok olguyu kapsamı dışında tutabiliyorsa ve bunlarla ilgili yargıda bulunmaktan kaçınıyorsa, gücü de o oranda fazla demektir. Sahte bilimsel teoriler, hiçbir sınırlandırma yapmadan, geniş ve çeşitli olgu yığınına açıklamak amacı ve özelliğine sahiptirler; bu yanı sıra düşme oranı sosyal bilimlerde fazladır. Bu anlamda sosyal bilimlerdeki muğlaklık, doğa bilimine kıyasla daha derindir. Nitekim sosyal bilimlerin, tarihsel bir öndeyi geliştirmeleri doğa bilimine kıyasla oldukça güçtür. Çünkü geleceğe dair öne sürülen bu tür öndeyiler, insani ilişkileri yönlendirmekte ve ön görülen tarihsel olayın seyrini değiştirebilmektedir. Örneğin; “efsaneye göre, Oedipus, daha önce hiç görmediği babasını öldürmüştür ve bu, babasının onu terk etmesine sebep olan kehanetin doğrudan sonucudur.” (Popper, 2013: 13). Popper bunu şu örnekle destekler; “Hisse senetleri fiyatlarının üç gün yükselip daha sonra (dördüncü gün) düşeceğinin öngörüldüğünü hayal edelim. Açık ki, piyasayla ilgili herkes elindeki senetleri üçüncü gün satacak, böylece fiyatların üçüncü günden düşmesine yol açarak söz konusu öndeyiyi yanlışlayacaktır. Kısacası, kesin ve ayrıntılı bir sosyal olaylar takvimi fikri kendisiyle çelişkilidir ve bu sebeple kesin ve ayrıntılı bilimsel sosyal öndeyiler imkansızdır” (Popper, 2013: 30-31).

Sosyal bilimlerdeki bu problemi daha da derinleştiren neden ise, doğa bilimine ait yöntembiliminin bu alana transfer edilmesi yaklaşımıdır. Çünkü doğa bilimine ait sabit bir yasayla ilgili olan iki fiziksel olay arasındaki nedensel ilişki, gerekli şartların sağlanması durumunda tekrardan gözlemlenebilir. Fakat araştırma nesnesi insan olan herhangi bir durumun, gelecekte tekrar aynı şekilde yaşanacağına dair kesin bir söylem geliştirilemez. Çünkü gerekli şartların sağlanması ve deneyimin yeniden kendini onaylaması düşüncesi, atom üstü fizik (Newton fiziği) dünyasına ait bir savdır. Oysaki, atom altı fizik (kuantum fiziği), olaylar arasında önceden keşfedildiği düşünülen neden-sonuç bağının kendi içinde bir belirsizlik içerdiğini savlar. Çünkü dışsal olarak farklı zamanlarda ve aynı tarzda kendini sunduğu düşünülen herhangi bir ilişki ağının, kendine görünüm olanağı kazandıran iç yasalarının -böyle bir yasa varsa- bir neden-sonuç ilişkisi keşfetmek adına yeterince kendini görgül kılıp kılmadığını düşünmek lazım. Bu belirsizliğe rağmen, doğayla ve sosyal alanla ilgili holistik bir bakış açısı geliştirmek -eleştirelliği ortadan kaldırdığı için- bilimsel değildir (Aşkın vd., 2017: 38-39). “Fizik mühendisinin kağıt üzerindeki projeleri, deneysel bir teknolojiye dayalıdır; faaliyetlerinin temelinde yatan bütün ilkeler pratik deneylerle test edilir. Halbuki sosyal mühendisin bütüncü projeleri, bunlarla mukayese edilebilecek herhangi bir pratik deneye dayalı değildir. Böyle olunca da fiziksel mühendislikle bütüncü sosyal mühendislik arasında varolduğu ileri sürülen benzerlik suya düşer” (Popper, 2013: 111).

Buraya kadar, sadece sosyal bilimler alanındaki bir öndeyinin, önceden haber ettiği durumun farklı bir şekilde vuku bulmasına, bu da tedbir almayla alakalıdır, yani olayın seyrini etkileme gücüne sahip olması bağlamında negatif bir etki yaratabileceğine dair tespitler yaptık. Aynı zamanda öznesi ve nesnesi insan olan gelecek yaşantının tıpkı bir fizik olayındaki kesinliğe benzer bir zorunluluğa, yani Gestaltçı bir bütünlükçü kavrayışa mahkum edilemeyeceğine dair tespitler de yaptık. Bu tespitler ışığında, “özel ilgi ve çıkarların, bilimsel teori ve öndeyilerin içeriği üzerine böylesine bir etkisinin bulunduğu bir yerde, yanlış tutumların belirlenebilmesinin ve onlardan kaçınılabilmesinin hayli güç olduğunu görmek lazım. Bundan dolayıdır ki, sosyal bilimlerde, fizikte karşılaştığımız türden objektif ve ideal bir doğruluk arayışına benzer bir tavır görebilmek oldukça güçtür (Popper, 2013: 33). Bu nedenle ister doğa bilimleri, ister sosyal bilimler olsun, her iki alanda hakim olması gereken bilimsel tavır, olgu alanını -eleştirel zemini koruma anlamında- tüketmeyen varsayımlara yer vermektir. Popper bunu şöyle dile getirir; “bir teorinin bilimsel olma niteliği kazanmasının şartı, mümkün bir olgu tarafından yanlışlanmaya açık olması, yani potansiyel bir yanlışlanabilirlik² durumunu içermesidir” (Popper, 2013: 8). Dolayısıyla toplumu bir bütün olarak, olduğu gibi psikolojizm zemininde açıklamak ya da psikolojiye dayandırmak olanaksızdır. Sosyal bilimlerin asıl görevi, sosyal çevreyi ya da olguyu anlamlar ağı üzerinde yükselen açıklayıcı kavramlar aracılığıyla betimlemektir. Bu bağlamda bilimin, daha özeldir sosyal bilimin temel prensibi psikolojik açıklamalar getirmek yerine, “mantıksal üçlü dünya” yaklaşımıyla değerlendirmelerde bulunmaktadır. Popper’a göre dünyamız üç farklı bölümden oluşur: fiziksel durumların dünyası (dünya 1), düşünsel durumların dünyası ve nesnel anlamdaki ideler dünyası (dünya 2). Sonuncusu kendinde kavramların ve mantıksal ilişkilerin dünyası ve kendinde problem durumlarının dünyasıdır (dünya 3). Tarihsel ufkumuz ancak bu şekilde

² İzafiyet teorisine örnek: Işığın gök cisimlerinin çekim alanından geçerken yolundan sapması gerektiği, böyle bir hadisenin gözlenmemesi halinde teorinin yanlışlanacağını ileri sürmüştür ve yapılan gözlemler Einstein’ı haklı çıkarmıştır. (Popper, 2013: 7-8)

genişleme olanağı bulur. Popper bunu “durum çözümlene yöntemi ya da durum mantığı” olarak tanımlar. Bu yaklaşım, tarihi anlamak ve açıklamak için, psikolojik yaklaşımlar yerine, mantıksal üçlü dünya ilişkilendirmelerini temel alan ve bununla birlikte, eyleyen insanların öngördüğü kuramları ve varsayımları göz önünde bulunduran bir yöntemdir.

Buna göre öznel ve kişisel yaşantıların dünyası olan “dünya 2” diğer iki dünyayla etkileşim halindedir. Buna göre “dünya 1” “dünya 3” ile doğrudan etkileşime giremez; ancak “dünya 2”nin aracılığıyla etkileşebilir. Ancak farklı üç dünya arasındaki ilişkinin temel prensipleri dışında, bu ilişkiyi paradigmatik perspektiflerle kavramaya çalışan düşünceler kimi zaman “dünya 3”ü insanüstü ve sonsuz olduğunu savunarak buna uygun bilimsel yargı üretip(Platon vb.), sonsuz doğruların olduğunu iddia ederlerken; kimi zaman da “dünya 3” varsayımını reddedip, dil ve dilsel olan her şeyi ilk iki dünyaya ait görmüşlerdir; bu nedenle bu cenah(Locke, Mill, Dilthey vb.), sonsuz doğruların bizler tarafından bulunamayacağını savunurlar. Buna göre “sonsuz doğrular yoktur” sonucu çıkar. Popper’ın bu ayrım karşısındaki tutumu ise; “dünya 3”ün hayal ürünü değil de gerçek olduğunu, ancak bu gerçekliğin “dünya 2” aracılığıyla, “dünya 1” üzerindeki etkisinin oldukça büyük olduğunu savunmaya yöneliktir. Popper’a göre nasıl ki bal, arıların eseri ise, “dünya 3” de, insan dili gibi, insanların eseridir. Ancak “dünya 3” ya da kavram, yalnızca tek tek bireylerin değil, tüm insanların kavrayışının ötesindedir. Bizim düşüncelerimizin gelişmesine ve bununla birlikte kendi gelişimine sağladığı katkı, yaratıcılığımızla ona kazandırdıklarımızdan çok daha büyük ve önemlidir. Hem entelektüel gelişme hem “dünya 3”ün gelişmesi, çözüme ulaşmamış problemlerin çözülmesiyle sağlanır. Ancak birçok problem yine çözümsüz kalacağından ve keşfedilemeyeceğinden, “dünya 3” özerk olsa da -ya da belki olduğundan- eleştirel ve yaratıcı katkı getirme işi hep sürüp gidecektir (Popper, 2013:173-176).

Sürüp giden eleştirelilik süreci bütün sosyal bilimler için geçerli bir tespittir. Dinamik ve değişime açık bir sürecin durağan apriori yasa ve metotlarla anlaşılıp açıklanamayacağı apaçık bir gerçektir. Sosyal bilimlerin bir metot ihtiyacı her zaman kendini gösterecektir. Bu durumda metodun nasıl bir niteliğe sahip olması gerektiği ve nasıl işlerlik kazanabileceği, dinamik yapıdaki sosyal bilimlerle ilgili bilimsellik iddiasında bulunmada söz sahibi olmak adına oldukça önemlidir. Popper her şeyden önce sosyal bilimlere özgü bilimsel bir metottan söz etmek istiyorsak, bu alanda en çok ihtiyaç duyulan şeyin, eleştirel bir tutum benimsemek olduğunu ve sadece denemenin değil, aynı şekilde yanılmanın da gerekli olduğunu söyler. Metodun buradaki amacı hataları beklemek olmayıp, aynı zamanda onları bilinçli bir şekilde aramayı da öğretmektir. İnsanın çoğu zaman doğruluk halinde bulunmaya karşı bilim dışı bir zaafı vardır (Popper, 2013: 115).

Sonuç Yerine

Gerçek sosyal kanunlar tek-biçimliliklere dayalı olağan genellemelerin yapısından farklı bir yapıya sahip olmalıdır. Gerçek sosyal kanunlar, insanlık tarihinin tamamına uygun düşmez, tarihin sadece belirli bir dönemini karşılarlar. Bu yönüyle sosyal bilimler ve daha özelden tarih, sadece anlama kaygısı taşıyan ve bunu üçlü dünya yöntemiyle beslemeye çalışan bir etkinlik olmalıdır. Dolayısıyla sosyal bilimlerin asıl ulaşması gereken yöntem durum çözümlene yöntemidir. Bu türden bir yöntem arayışı, bütünlükçü/holistik ve dolayısıyla psikolojik kavrayışları bütünüyle reddeder (Popper, 2010b: s.181). Tarih gibi insanı ve insan ilişkilerini kendine problem edinen bütün sosyal bilimler, tarihsel olduklarından dolayı, genelleyici bilimlerden farklı olarak özgül olaylarla ve onların açıklamalarıyla ilgilenirler. Bu yüzden tarihsel kavrayışa muhtaç olan hiçbir bilimsel alanın evrensel yasalara ihtiyacı yoktur; olamaz (Popper, 2014: s.549). Yönteme olan inanca dayalı kesinlik düşüncesi insanın kendi tarihselliğini göz ardı etmesinin temel saiki gibi görünmektedir... Gadamer’e göre bilimsel yöntemin evrensellik iddiasına bilimsel yöntemin alanını aşan hakikat tecrübesi tarafından, bu tecrübenin ortaya çıktığı her yerde, mukavemet edilir. O, hakikat tecrübesinin iletildiği ve bilimlere özgü yöntembilimsel araçlarla doğrulanamayan üç alanı, felsefe, sanat ve tarih alanlarını dile getirir(Tatar, 1999: 29).

Tarihsel kavrayışa ihtiyaç duyan bütün bilimsel alanlar sadece anlam üzerinden bir evrenselliğe ulaşma amacı taşıyabilirler. Aksi halde, salt anlama boyutunda kalan, yani betimsel kaygı taşıyan bilimsel çalışmaların evrensel yasalardan hareketle mutlak bilgiye ulaşma ülküsü olması durumunda, sosyal bilimcinin görüş açısından koca bir tarihsel deneyimi kavramsallaştırma problemiyle karşı karşıya kalırız. Bu çelişkiler bütününe sahip yöntembilimi açısından bir evrenselliğe ulaşmak mümkün değil iken, yorumbilimi açısından evrensel olana ulaşmak mümkün olabilir. Çünkü “yorumbilimin evrenselliği dilin insan varoluşunun çok çeşitliliği ile tam bir tekabül içinde olmasından ötürü değil, bugün ile dün arasında dil dolayımında kurulan bağın yorumlama/tercüme bağı olmasındaki evrensellikten kaynaklanır”(Özlem, 1998:120). Tarihsel olan hiçbir şey, tarihsel olana öncel tarih dışı kalıplarla ve kavramlarla anlaşılabilir. Anlama yönelik yöntembilimsel yaklaşımın temellerini, Comte ile başlayan pozitivizmde görebilmekteyiz.

Bundan dolayı Dilthey gibi yaşam ve tarih filozofları, yasacı ve nedenselci tavır ve yöntemle sahip “sosyal bilimler” kullanımını yerine, “tin bilimleri” kullanımını, konusu “insan dünyası” olan bir alan için daha uygun görmektedirler (Özlem, 1998: 67). Gadamer ise bu düşünceyi metin ile okuyucu arasında geliştirilmeye çalışılan anlam üzerinden örneklendirmeye çalışır. Gadamer, yöntembilimsel yaklaşımın, anlamına ulaşmaya çalıştığımız metnin ontolojik gerçekliği üzerinde yoğunlaşmayı ve metne yönelen öznenin kendi tarihsel bilincinden uzaklaşıp ona yabancılaşmasını dayattığını savunur. Bu bağlamda Gadamer, nesnel tarih araştırmalarında yapılan araştırma her ne kadar tarihsel bir ilgi ile ilerliyor görünse de, gerçek tarihsel görevin araştırılan şeyinin anlamını yeni bir tarzda kavramak ve belirlemek olduğunu kaydeder. Dolayısıyla anlam, yapılan araştırmanın her anında kendini var eden bir dinamizmi içerir (Tatar, 1999: 33).

Gulbenkian Komisyonu, bu dinamik bilgi sürecini anlamaya yönelen bilim insanının belirli bir sosyal ortama ait olması ve bütün bilgi edinme süreçlerine bu tarihsel arka planı dahil etmesinin, bilimsel etkinliğe bir takım önyargıların eşlik etmesi problemini ortaya çıkardığından söz eder. Bundan dolayı tarafsız bir bilim insanından bahsedilemeyeceğini dile getirir. Böylece tarihsel içerikli meselelerle ilgilenen etkinliklerin nesnellığı problemiyle karşı karşıya kalmaktayız. Eğer nesnellikten, hiçbir olaya taraf olmayan bilim adamlarının kendi dışlarındaki dünyayı yeniden üretmeleri anlaşılıyorsa; Gulbenkian Komisyonu böyle bir nesnellığın mümkün olamayacağını söyler. Ancak nesnellığı, bilim insanının bilgi edinme sürecinin bir ürünü olarak kavradığımızda, çoğu bilim insanının niyetinin bu olduğundan söz eder. Bilim insanları elde ettikleri bulguların üzerine geliştirdikleri yorumlarının doğruluğunu başka bilim adamlarıyla tartışmaya açarlar. Doğruluk tartışması, izlenen yöntemin, yapılan araştırmanın ruhuna uygun olup olmaması üzerinden yapılır. Bu şekilde bilim insanı, kendi yargısını diğer bilim insanlarının yargısına teslim eder. Bu da bilginin öznelarası bir değerinin olabilirliğini güçlendirmektedir (Wallerstain vd., 2005: 86). Bütün bu tespitler ışığında bilginin sosyal olarak kurulduğu gerçeği, daha geçerli bilgiye ulaşmanın da sosyal olarak mümkün olduğu anlamına gelir. Bilginin sosyal temelleri olduğunu kabul etmek, nesnellik kavramıyla hiç de çelişki içinde değildir. Tam tersine, bilim insanları, geçmişteki uygulamalara yönelik eleştirileri değerlendirerek daha çoğulcu ve evrensel yapılar kurarlar. Bu şekilde yapılacak bir yeniden yapılandırma, sosyal bilimlerin nesnellliğini artırabilir (Wallerstain vd., 2005: 87).

Tarihselliğin, karşılaştığı nesnellik probleminden sonraki uğrak noktası ise, kuramsal/teorik yaklaşımın, anlamın inşa sürecinde doğrulanması problemidir. Popper, daha önce ifade ettiğimiz gibi, doğrulamacı yöntemin imkanını reddeder; bunun yerine kuramın sağlanabilirliğini savunur. Yani varsayımlı teorinin olasılığını tartışmak yerine, varsayımın o ana kadar hangi sınamalara direndiğini, kendisini o ana kadar nasıl sağladığını ortaya koymak gerekir (Popper, 2010a: 285). Yanlışlanabilirlik, kuramı ilk deneyimde ortadan kaldıran bir uğrak değildir; onun bilimsel sınırınıdır. Yanlışlanabilirliğin imkanı, bir kuramın sağlanmasının da imkanını doğurur. “O ana kadar kendini sağlamış bir yasa birdenbire tutarsızlık gösterdiğinde, kuramı yanlışlamak zorunda kalmamışızdır; daha önce yapılmış deneyler bir başka gün yeni sonuçlar vermez, tersine yalnızca yeni deneyler kuramı etkilemektedir. Bu nedenle eski kuram, her zaman yeni kuramın sınır durumu olarak, en azından daha önce katkı sağlayabildiği durumlar için büyük oranla geçerliliğini korumaktadır” (Popper, 2010a: 286).

Bu da aslında şu sonuca işaret eder; salt endüksiyonun kurama herhangi bir üstünlüğü ve önceliği yoktur; tersine, teori gözleme öncülük eder. Teori olmadan gözlem tek başına bir işe yaramaz. Dolayısıyla “Popper endüksiyona karşıdır. Tahminler, varsayımlar, hipotezler demek olan teorilerle, gerçek dünyanın dışında başka bir dünya yaratırız. Bu teoriler gerçek dünyayı yakalamada kullandığımız ağırlardır” (Popper, 2013:11-12). Teori, bilimsel çalışmalarla ilgili düşünsel alt yapıyı oluşturduğu kadar, gündelik yaşamla ilgili alınacak kararlarla da ilgili yol gösterici bir misyona sahiptir. Bunlardan hiçbiri ötekini dışlayamaz. Teori bütün yapıp etmelerimize eşlik eden bir akla karşılık gelmektedir. Bu anlamda, teoriyle pratiği iç içe kavrayan ve yöntembilime karşı olan “yorumbilim/hermeneutik”in “sosyal bilimler” yerine, tin bilimleri tanımlamasını yapması ve holistik perspektifi dışlaması oldukça önemlidir. Sosyal bilimlerin alanındaki yöntem probleminin çözüm noktası, her türden yöntembilimsel yaklaşımı dışlayan, insan dünyasına ait bir tarihsellik zemininde karşılık gören “anlama”ya yönelmektir. Anlamanın hermeneutik okumadaki işlevi, parçanın ait olduğu tinsel yaşamın ve tarihin zemininde anlaşılmasına katkı sunmasıdır. Bu bağlamda anlama, tinsel olgu veya sürecin anlamını, kendi süreçlerinin işaretleri ve ifadeleri dolayımında kavramaktır. Anlama, -yöntembiliminde olduğunun aksine- genel bir yasa veya ilkeye dayalı bir kavrama şekli olmayıp, daima bireyseldir/tipseldir. Bu yaklaşımı en keskin biçimde savunan Dilthey’a göre, açıklama kaygısı taşıyan doğa bilimlerinde nesne salt fiziksel bir olgu olarak gözlemlenirken, tin bilimleri, nesnesine tinsel yaşamın bütünlüğü içinde yönelir; bu yönüyle tin bilimleri “açıklama” yerine “anlama”ya yönelir. Ve anlama fiziksel olanın kavranmasına değil, daima tinsel olan bireylerin kavranmasına ilişkindir (Özlem, 1998: 78).

Yorumbilimin sosyal bilimlere kazandırdığı anlama yönelen bu bakış açısı, Popper'ın yontembilim eleştirisinin bir eleştirisi olarak da okunabilir. Çünkü, Popper, pozitivist geleneğin yöntemlerinin sosyal bilimlere transfer edilmesine ilişkin eleştirisi, aynı zamanda kendi içinde bir yasa arayışına dönüşme tuzağını içeriyor. Popper'ın metod eleştirisini haklı görüp, sözünü ettiğim eleştiriyi T. Adorno dile getirmiştir. Adorno, Popper'ın eleştirelliği içeren yöntemini onaylamaktadır. Ancak sosyal bilimler ile doğa bilimlerinin aynı yöntem(yanlışlanabilirlik) temelini dayandırılması tutumunu kısmen eleştirmektedir. Çünkü bilim adına sözü edilen olgusal yaşamdaki nesnellik, sosyal bilimler için her zaman mümkün olmayabilir. Bu yüzden sosyal bilimler, daha özelden sosyoloji, problemler ortaya koyup önerilen çözümleri eleştirmekle yetinmemeli, bir de araştırmanın nesnesi olan toplumda varolan çelişkilerin tespitini yapıp bunları eleştirmelidir. Bu bağlamda Adorno toplumsal alanın başlı başına çelişkiler taşıdığını savunur ve Popper'ın, toplumu bilimsel bir argümantasyonla anlamaya çalışmasını eleştirir. Dolayısıyla bu alandaki asıl tartışma konusu, toplumda gerçek çelişkilerin bulunup bulunmaması olmalıdır (Grünberg, 2008: 136). Adorno'nun bu eleştirisi, Popper'ın yöntem problemine yönelik geliştirdiği bakış açısına dair bir polemiktir.

KAYNAKÇA

- AŞKIN, Z., Durğun, S., Geçit, B. (2017). *Tarih Felsefesinde Nedensellik Sorunsalı*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- GÜZEL, Cemal (2010). *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- GRÜNBERG, Teo&Grünberg David (2003). "Toplum Bilimleri Yönteminde Pozitivizm-Adorno Popper Tartışması", *Cogito*, S. 36, ss.124.
- POPPER, Karl R.(2010a). *Bilimsel Araştırmanın Mantığı* (çev.İlknur Aka-İbrahim Turan), İstanbul: Yapı Kredi Yayıncılık.
- POPPER, Karl R. (2010b). *Daha İyi Bir Dünya Arayışı* (çev.İlknur Aka), İstanbul: Yapı Kredi Yayıncılık.
- POPPER, Karl R. (2013). *Tarihsiciliğin sefaleti* (çev.sabri Orman), İstanbul: Plato Yay.
- POPPER, Karl R. (2014). *Açık Toplum ve Düşmanları* (çev.Mete Tuncay ve Harun Rızatepe), Ankara: Liberte Yayınları.
- ÖZLEM, Doğan (1998). *Bilim, Tarih ve Yorum*, İstanbul: İnkilap Kitabevi.
- WALLERSTAIN, İmmanuel, Juma Caletous, vd. (Gulbenkian Komisyonu) (2005). *Sosyal Bilimleri Açın* (çev. Şirin Tekeli), İstanbul: Metis Yayınları.
- WITTGENSTEİN, Ludwig (2001). *Tractatus Logico-Philosophicus* (çev. Oruç Aruoba), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.